



KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI BAHOLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA ULARNING MILLIY IQTISODIYOTDAGI AHAMIYATI

**Anorqulova Gavhar
Sadirjon qizi**

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti, BIR-
25 guruh talabasi, Toshkent shahar, O'zbekiston.
E-mail: gavharanorqulova3@gmail.com*

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston – 2030" strategiyasida 2030-yilga qadar yalpi ichki mahsulot hajmini 160 milliard AQSh dollariga yetkazish va mamlakatni "daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar" qatoriga kiritish maqsad qilib qo'yilgan bo'lib, ushbu vazifalarni amalga oshirishda xususiy sektor va tadbirkorlikning roli hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi alohida ta'kidlangan¹. Shuningdek, 2025-yilda kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushini 55 foizga yetkazish, 70 milliard dollar qo'shilgan qiymat yaratish, kichik biznes eksportini 9 milliard dollardan 12 milliard dollarga oshirish hamda sohadagi bandlik ulushini 75 foizga yetkazish vazifalari belgilangan².

Kichik biznes subyektlari mamlakat iqtisodiyotida aholi bandligini ta'minlash, hududlarni mutanosib rivojlantirish, raqobat muhitini shakllantirish va o'rta sinfni kengaytirishning asosiy omili hisoblanadi. Biroq ushbu subyektlarning rivojlanishi ko'p jihatdan ularning moliyaviy resurslardan, investitsiyalardan va bozor infratuzilmasidan foydalana olish imkoniyatiga bog'liq. Bu jarayonlarning barchasi – bank kreditini garov asosida olish, investorni jalb etish, ulushni sotish yoki biznesni qo'shib olish, nizolarni sudda hal etish, meros va mulkni taqsimlash – kichik biznes subyektlarining qiymatini xolis va asosli aniqlashni talab etadi. Demak, baholash amaliyoti kichik biznes uchun shunchaki texnik protsedura emas, balki kapitalga yo'l ochuvchi iqtisodiy institut hisoblanadi.

Kichik biznesni baholash yirik kompaniyalarni baholashdan bir qator xususiyatlari bilan farq qiladi: buxgalteriya hisobining soddalashtirilganligi yoki to'liq emasligi, biznes natijalarining egasining shaxsiy faoliyatiga kuchli bog'liqligi ("kalit shaxs" omili), ulushlarning past likvidligi, ochiq bozor narxlari va bitimlar to'g'risidagi ma'lumotlarning yetishmasligi hamda risk darajasining yuqoriligi. Shu sababli an'anaviy usullarni kichik biznes xususiyatlariga moslashtirish va zamonaviy yondashuvlarni qo'llash dolzarb ilmiy-amaliy masalaga aylanmoqda.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "«O'zbekiston – 2030» strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni. – www.lex.uz

² Prezident: Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash – strategik yo'limiz. // O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti, 2025-yil 19-mart. – <https://president.uz/oz/lists/view/7955>

Xorijiy olim Shannon Pratt o'z ilmiy ishlarida yopiq (birjada kotirovka qilinmaydigan) kompaniyalarni baholashda moliyaviy hisobotlarni "normallashtirish" zarurligini asoslab bergan. Uning fikricha, egasining bozor darajasidan yuqori yoki past ish haqi, shaxsiy xarajatlarning biznes xarajatlariga qo'shilishi, bir martalik daromad va xarajatlar tuzatilmasdan turib kichik biznesning haqiqiy daromad keltirish qobiliyatini aniqlab bo'lmaydi. Shuningdek, olim kichik biznes uchun likvidlik yetishmasligi va nazorat qilinmaydigan ulush uchun chegirmalarni qo'llashni tavsiya etadi³. Bizning fikrimizcha ham, mamlakatimizdagi kichik korxonalar hisobotlarida soliq optimallashtirish maqsadida daromadlar kamaytirib ko'rsatilishi holatlari mavjudligi sababli, normallashtirish bosqichi baholashning eng muhim bosqichlaridan biri bo'lishi lozim.

Yana bir xorijiy olim Aswath Damodaraning yondashuvida esa xususiy kompaniyalarni baholashda diskont stavkasini aniqlash asosiy muammo sifatida ko'riladi. Olimning ta'kidlashicha, kichik biznes egasi o'z kapitalining katta qismini bitta biznesga yo'naltirgani sababli diversifikatsiya qilinmagan risk ham hisobga olinishi kerak. Shu maqsadda u bozor betasi o'rniga "umumiy beta" (total beta) ko'rsatkichidan foydalanishni hamda likvidsizlik uchun chegirmani kompaniya hajmi va moliyaviy holatiga qarab tabaqalashtirishni taklif etadi⁴.

Baholash amaliyotining xalqaro me'yoriy asosi sifatida Xalqaro baholash standartlari kengashi (IVSC) tomonidan ishlab chiqilgan va 2025-yil 31-yanvardan kuchga kirgan Xalqaro baholash standartlarining (IVS) yangi tahririni alohida qayd etish lozim. Unda baholashda foydalaniladigan ma'lumotlar va ularning sifatiga, modellardan foydalanishga, hujjatlashtirish va hisobot tuzishga qo'yiladigan talablar kuchaytirildi, shuningdek, ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) omillarini hisobga olish masalasi kiritildi⁵. Mamlakatimizda baholash faoliyati "Baholash faoliyati to'g'risida"gi Qonun va milliy baholash standartlari bilan tartibga solinadi, 2024-yilda esa baholash hisobotlarining ishonchliligini oshirish va mol-mulkning haqiqiy qiymatini aniqlashda yagona yondashuvni joriy etishga qaratilgan qonunchilik o'zgarishlari qabul qilindi⁶.

Kichik biznesni baholashda qo'llaniladigan an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning afzalliklari va cheklovlarini quyidagi jadval orqali umumlashtirish mumkin.

1-jadval.

Kichik biznes subyektlarini baholash yondashuvlarining qiyosiy tavsifi

³ Pratt S.P., Niculita A.V. Valuing a Business: The Analysis and Appraisal of Closely Held Companies. 5th ed. – New York: McGraw-Hill, 2008.

⁴ Damodaran A. Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. 3rd ed. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2012.

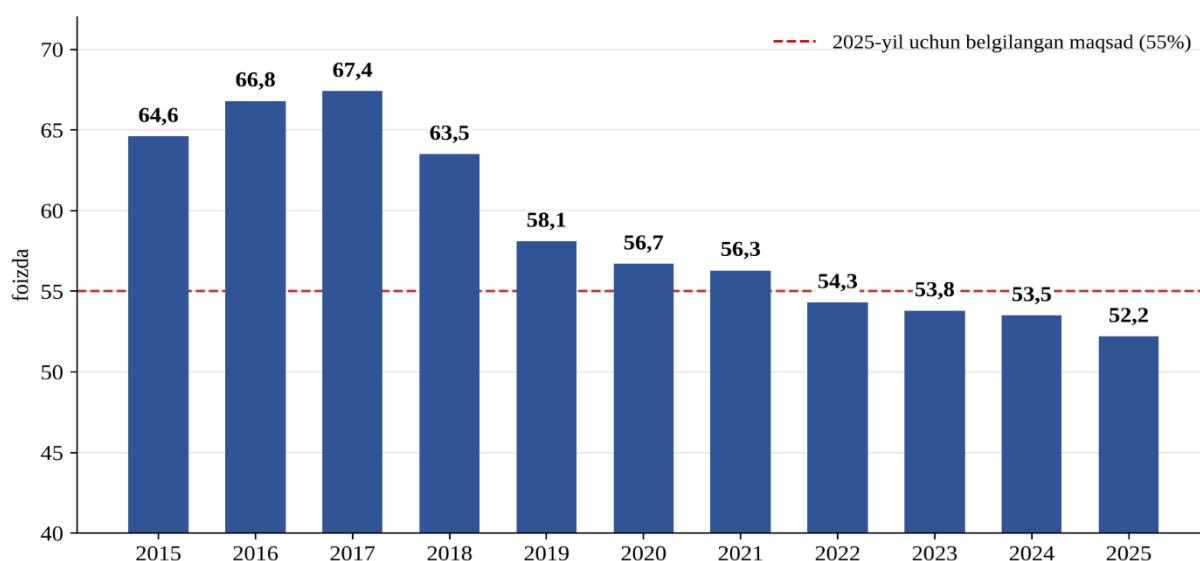
⁵ International Valuation Standards Council. International Valuation Standards (effective 31 January 2025). – London: IVSC, 2024. – www.ivsc.org

⁶ O'zbekiston Respublikasining "Baholash faoliyati to'g'risida"gi 811-I-son Qonuni (1999-yil 19-avgust); O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 26-avgustdagi O'RQ-945-son Qonuni. – www.lex.uz

Yondashuv	Asosiy usullar	Kichik biznes uchun afzalligi	Cheklovlari
Daromad yondashuvi	Pul oqimlarini diskontlash (DCF); foydani kapitalashtirish	Biznesning kelajakdagi daromad keltirish qobiliyatini aks ettiradi	Prognozlash qiyin; diskont stavkasini asoslash murakkab
Qiyosiy (bozor) yondashuvi	Bitimlar va multiplikatorlar usuli; egasining ixtiyoridagi daromad (SDE) multiplikatori	Bozor narxiga yaqin natija beradi; tushunarli	Bitimlar bo'yicha ochiq ma'lumotlar bazasi yetishmaydi
Xarajat (aktivlar) yondashuvi	Sof aktivlar usuli; tugatish qiymati usuli	Aktivlarga boy, barqaror korxonalar uchun ishonchli	Nomoddiy aktivlar va gudvill to'liq hisobga olinmaydi
Zamonaviy yondashuvlar	Ssenariy tahlili va Monte-Karlo modellash; real opsiya; ma'lumotlar tahliliga asoslangan avtomatlashtirilgan baholash; ESG omillari	Noaniqlik va riskni miqdoriy baholaydi; raqamli ma'lumotlardan foydalanadi	Sifatli ma'lumotlar va yuqori malaka talab etiladi

Jadvaldan ko'rinadiki, kichik biznes uchun yagona "universal" usul mavjud emas. Shu sababli zamonaviy amaliyotda bir necha yondashuv natijalarini ularning ishonchlilik darajasiga qarab tortilgan o'rtacha asosida kelishtirish (gibrid baholash) keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa, elektron hisob-fakturalar, onlayn nazorat-kassa texnikasi va bank to'lovlari kabi raqamli ma'lumot manbalarining kengayishi kichik biznesning haqiqiy aylanmasi va pul oqimlarini ishonchliroq aniqlash imkonini bermoqda.

Kichik biznesni baholashning milliy iqtisodiyotdagi ahamiyatini uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi dinamikasi orqali ham ko'rish mumkin.



1-rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi, foizda⁷

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Milliy statistika qo'mitasi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi (1.01.01.0055) ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi. — <https://siat.stat.uz>

Yuqoridagi rasmdan ko‘rishimiz mumkinki, kichik biznesning YaIMdagi ulushi 2017-yilda 67,4 foiz bilan eng yuqori darajaga yetgan, keyingi yillarda esa bosqichma-bosqich pasayib, 2025-yilda 52,2 foizni tashkil etgan. Ta’kidlash joizki, 2018-yildan boshlab ko‘rsatkichlar Milliy hisoblar tizimi (MHT-2008) metodologiyasi asosida qayta hisoblangan. Mahalliy tadqiqotchi X.Jumayev ham 2017-yildan keyingi pasayish tendensiyasini milliy va hududiy darajada qayd etgan⁸. Bizning fikrimizcha, bu holat yirik sanoat va infratuzilma loyihalarining jadal o‘shishi hamda kichik biznesda mehnat unumdorligi va kapital bilan ta’minlanganlikning nisbatan pastligi bilan bog‘liq. Shu bois kichik biznesning ulushini belgilangan 55 foiz darajasiga qaytarish uchun subyektlarning kapitalga, ayniqsa kredit va venchur investitsiyalarga kirish imkoniyatini kengaytirish zarur. Buning uchun esa biznes qiymatini ishonchli baholash tizimi talab etiladi: aynan baholash natijasi kredit miqdorini, investor ulushini va bitim narxini belgilab beradi.

Fikrimizcha, mamlakatimizda kichik biznesni baholash amaliyotini takomillashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq: birinchidan, kichik biznes ulushlari va mulkiy komplekslarini sotish bo‘yicha bitimlarning milliy ochiq ma’lumotlar bazasini shakllantirish; ikkinchidan, milliy baholash standartlarini IVS ning 2025-yilgi tahririga to‘liq uyg‘unlashtirish va kichik biznes uchun alohida uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish; uchinchidan, diskont stavkasini aniqlashda hajm uchun mukofot va kompaniyaga xos riskni hisobga oluvchi mahalliy ko‘rsatkichlarni muntazam e’lon qilib borish; to‘rtinchidan, raqamli soliq va bank ma’lumotlariga asoslangan avtomatlashtirilgan baholash platformalarini rivojlantirish.

Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, kichik biznes subyektlarini zamonaviy yondashuvlar asosida baholash ularning moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatini kengaytiradi, investitsiya jozibadorligini oshiradi va mulkiy munosabatlarda shaffoflikni ta’minlaydi. Normallashtirilgan moliyaviy ko‘rsatkichlar, riskni to‘liq hisobga oluvchi diskont stavkasi, gibril baholash modeli va raqamli ma’lumotlardan foydalanish kichik biznes qiymatini haqqoniy aniqlash imkonini beradi. Bu esa, o‘z navbatida, kichik biznesning milliy iqtisodiyotdagi ulushini oshirish va “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi maqsadlariga erishishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “«O‘zbekiston – 2030» strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni. – www.lex.uz
2. Prezident: Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash – strategik yo‘limiz. // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti, 2025-yil 19-mart. – <https://president.uz/oz/lists/view/7955>
3. Pratt S.P., Niculita A.V. Valuing a Business: The Analysis and Appraisal of Closely Held Companies. 5th ed. – New York: McGraw-Hill, 2008.
4. Damodaran A. Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. 3rd ed. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2012.
5. International Valuation Standards Council. International Valuation Standards (effective 31 January 2025). – London: IVSC, 2024. – www.ivsc.org

⁸ Jumayev X. O‘zbekiston YaIMda kichik tadbirkorlik ulushining pasayishi: milliy va hududiy ma’lumotlar asosidagi tahlil, 2010–2025-yillar. // Technical Science Research in Uzbekistan, 2026, 4(9). – B.152–166. DOI: 10.5281/zenodo.23403089

6. O‘zbekiston Respublikasining “Baholash faoliyati to‘g‘risida”gi 811-I-son Qonuni (1999-yil 19-avgust); O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 26-avgustdagi O‘RQ-945-son Qonuni. – www.lex.uz

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Milliy statistika qo‘mitasi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi (1.01.01.0055) ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi. – <https://siat.stat.uz>

8. Jumayev X. O‘zbekiston YaIMda kichik tadbirkorlik ulushining pasayishi: milliy va hududiy ma’lumotlar asosidagi tahlil, 2010–2025-yillar. // Technical Science Research in Uzbekistan, 2026, 4(9). – B.152–166. DOI: 10.5281/zenodo.23403089